

MANA, TA KRUH TIGA LEBNA

Globinska sinhrona in diahrona raziskava besede *mana*

V pomenskem jedru nekaterih pradavnih besed, slovenskih sposojenk iz bibličnih jezikov, je zasnova, iz katere so nekaj tisočletij nastajale številne pomensko ozko povezane besede in besedne zveze. Ti pomeni se prepletajo in se prekrivajo, njihova soodvisnost pa je današnjemu bralcu besedil iz šestnajstega stoletja močno prikrita.

Želimo spoznati te vzročnosti, kako in zakaj se ontološko sorodne besede obnašajo v besednih zvezah in v sobesedilu enako oziroma na podoben način, kam segajo nekatere jezikovne povezave. Še posebno je to zanimivo, ko se zavemo, kako daleč segajo korenine povsem običajega besednega fonda; da je iz davno vsajenega semena vzklil celo naš vsakdanji kruh.

The loanword mana appears in two lexical dublets as Man and Mana by Slovene protestant writers. The paper tries to explain historical development of this word suggesting a new approach to its etymology.

Pri načrtovanju slovarja slovenskih reformacijskih piscev se je treba ustaviti pri pomensko povsem sorodnih, čeprav po glasovni podobi različnih besedah, kot so: **mana**, seme, žito, kruh, život (v obeh pomenih 'telo' in 'leben' ['življenje']), telo, meso, jed (ieid), špiža (špisha), ofer (offer), Krisus, kri in iz kulturnozgodovinskih pričevanj ugotoviti, kaj je neposredno vplivalo na njihovo medsebojno razmerje in razvoj.

Pri t. i. biblicizmih in besedah, ki so z njimi v pomenski povezavi, je treba temeljito vsestransko analizirati izhodiščno hebrejsko ali semitsko besedo oz. nakazati še starejše predsemitsko besedno deblo.

Če hočemo razvojno raziskovati vse pomene besede kruh, moramo vsestransko globinsko presvetliti besedo **mana** v 16. stoletju v obeh zapisih *man* in **mana**. Prav ta internacionalizem, ki so ga sprejeli v svoj jezikovni sistem številni jeziki, skriva v svoji jezikovni strukturi zasnovo sintagmatskih odnosov, kot so: vsakdanji kruh, kruh ubogih in druge nadaljnje besednozvezne in pomenske zanimivosti. V ospredju naše pozornosti so številna, z omenjenimi neposredno vzročno povezana etimološka preverjanja. Kot nenavaden naravosloven pojav so skušali razložiti samo besedo na veliko načinov, vendar nobena teorija ni popolnoma zanesljiva niti dokončna.

Ta razprava ima namen:

- a)** podati obe jezikovni podobi (šestnajsto stoletje izkazuje dve dubletni obliki: *man* in **mana**) in niz definicij te besede v prevodih slovenskih reformacijskih piscev: P. Trubarja, J. Dalmatina, S. Krelja in J. Juričiča; in s pomočjo najrazličnejših kulturnozgodovinskih virov

- posredovati njene lastnosti; sem sodi še prikaz njenih pojavitev, shranjevanja, spreminjanja njene substance s spreminjanjem človekovega odnosa. Starozavezna in kristološka tradicija;
- b) ugotoviti notranje razmerje med besedo **mana** in kruh; (kruh ubogih);
- c) s pritegnitvijo različnih leksikoloških virov (slovarjev, listkovnega gradiva) predstaviti najbolj ustaljeno mnenje etimologov in zgodovinarjev, da **mana** izvira iz vprašalnice **kaj je to?** se poglobiti v upravičenost te uveljavljene razlage ob preverjanju novih etimoloških rešitev tega perečega vprašanja;
- d) omeniti simboliko *mane* 'zjutraj' in druge nenaključne zanimivosti v zvezi s sporočilnostjo bibličnega besedila in črkovne podobe oz. številčne vrednosti izvirne besede; in z novimi t. i. znanstvenimi odkritji o *mani* kot pojavu;
- e) zastaviti vprašanje o sorodnosti biblijske mane s pomensko sorodno enakozvočno besedo oziroma besedno osnovo v prastarih nesemitskih kulturah.
- a) Leksikološke definicije **mane** so si podobne, vendar nikoli povsem enovite. To dokazuje, da gre za povsem nenavadno, težko opredeljivo in večplastno besedo, ki je kot prapojav in prasimbol v lepi umetnosti od nekdanj tešil ustvarjalnega duhá. Kristološko tolmačenje izhaja iz starotestamentskega.

Navedimo, kje se v bibličnih virih **mana** pojavlja.

Starozavezna tradicija:

njen pojav 2 Mz 16, 15; V Mz 8, 3,16; Ps 78, 24,25; Mdr 16, 31;
priprava 2 Mz 16, 32; IV Mz 11, 8;
shranjevanje IV Mz 11, 7;
prenehanje spreminjanja njene substance s
spreminjanjem človekovega odnosa Joz 5, 12;
mesijanska pričakovanja Joz 5, 12.

Novozavezna, kristološka tradicija:

Jn 6, 31,32,35,49,58,59;
I Kor 10, 3,6;
Raz 2, 17.

Slovarji navajajo različne, navadno medsebojno povezane, dopolnjujoče se, zanimive definicije besede **mana**. Navedimo nekatere.

SSKJ (II, 683) omenja medsebojno povezana pomena 1. in 2.:

1. *sladek sok nekaterih rastlin, ki so ga predelale ušice*: čebele nabirajo **mano**; hojeva **mana**; listna **mana**.
2. po Bibliji *snov, ki jo je Bog pošiljal Izraelcem za hrano*.¹

Zanimivo homonimno, tudi pomensko slično povezavo (med rastlinjem, semenom) nudita besedi listkovnega Vodnikovega Slovenskega Besednjaka:

1. **mana** der Honigthau, medéna ròsa (46/1a) in
2. **mana** die Blätterlese, listna palha (19/2b).

J. Jastrov *Dictionary of the Targumim, Talmud Babli, Yerushalmi and Midrashic Literature* pravi: מן I portion, food for creatures (porcija, hrana za [zemeljska bitja]); sintagma חֶמֶן אוֹכֵל *'ókel haman* 'jesti **mano**' pomeni v prenesenem smislu: 'ne skrbi za jutrišnji dan' (not troubling themselves about tomorrow. 796)²

V istem viru beremo o dubletni obliki מָנָא (*man'a*):

מָנָא a day's support ('dnevna preskrba s hrano'). Tukaj je že zapisan pomen 'dnevni'. Targ. some ed. (targum, v nekaterih izdajah) מָנָא .³

J. Štajnberg *Milon Hatenak. Mano verjetno izloča tako imenovane manaste tamariske.* (472)

J. Štajnberg nadalje govori o dveh rastlinah: *Nalococus serpentinus* in *Trabutina mannipara*, katerih sladki nektar je hrana puščavskih beduinov. Zaradi pikov ščitastih uši (košenika) se izloča tekočina in kaplja na tla. Izraelcem je bila ta naravna, vendar njim neznana in nenavadna hrana znamenje posebnega božjega vodenja pri izhodu iz Egipta. Jahve sam pomaga svojemu ljudstvu. (472)⁴

Battisti-Alessio pa pravi, da je prvotni pomen hebr. *maná* domnevno *Lecanora esculenta*. (III, 2351)⁵

A. E. Guinness *Mysteries of Bible: The Israelites called the bread manna.* (Izraelci so imenovali kruh **mana**.) Opis pa je takšen: *bil je kot koriandrovo seme, belo z okusom oblata, mlinca, vaflja, hostije. Grški menihi, živeči v prvih stoletjih našega štetja, so verjeli, da je bila mana izloček insektov, živečih v lubju tamariskinega drevesa, to je puščavskega grma. Insekti izločajo sladko tekočino, ki se zgosti v lep-ljiv strdek.*⁶

Pa še nekaj o tamariski. *Tamariska je zimzeleni grm ali drevo z zelo majhnimi listi in drobnimi cveti.* (SSKJ V, 28)⁷

b) Ugotavljanje notranjega razmerja med besedo **mana** in *kruh* je večstopenjsko; ne more biti samo enoplastno, na ravni človekove čutne zaznave. Da bi najrazličnejše zorne kote boljše predstavili, se bomo k temu problemu vedno znova vračali. Z našimi čutili dojemljive lastnosti opozarjajo na najnižjo raven spoznavanja: *kruh*, pečeno živilo iz moke (SSKJ II, 451)⁸; za dojemanje njene prave narave pa je pomembnejša njena notranja prabit. V jezikoslovju govorimo o njeni simboliki. Ta pa je neločljivo vezana na simboliko kruha, saj je **mana** njegov pralik, predhodnik (čeprav v navideznem paradoksu človeške časovnosti) kruha: M. Križman *Rječnik biblijske teologije: mana* je bila priprava na istinski kruh s neba, kojemu je navještaj i pralik.⁹

Če bi jo hoteli še dodatno definirati po izkustveni plati, je bila kot trdna voda, ki ne spremeni svojega agregatnega stanja; ni se stopila, prešla pa je v svoj amorfni neobstoj.

tudi se ni stopila tista

lahko topljiva ledu podobna nebeška jed.

Mdr. 19, 21 (v prevodu Slaviča: II, 676)

H. Haag *Bibel-Lexikon: Mana je bila prozorna, bela.* (1091)¹⁰

A. Grabner-Haider - J. Krašovec *Biblični leksikon* (BL): **mana** hebr. *mān* čudežna jed Izraelcev na potovanju po puščavi (**mana** in pozneje prepelice), je bila zrnata in drobna kot srež, podobna koriandrovemu semenu, bela ali rumenkasta in je imela okus po medenem kolaču. Mleli so jo in drobili, kuhali in pekli.¹¹

Iz biblijskega besedila 2 Mz 16 razberemo: *V začetku je imela mana prijeten okus, podoben medenjaku, nato pa se jim je zdela suha.* (4 Mz 11,6-9)

F. Weinreb (iz Ex. 16; 14-15)

...okrogla in majhna kot rosa na deželi...

Mose aber sprach zu ihnen:

Es ist das Brot,

*das euch der Herr zu essen gegeben hat.*¹²

Sarajevska Hagada govori o *kruhu z neba*. Rokopis *Sarajevske Hagade* je nastal okrog leta 1350 v severni Španiji. Izročilo o *kruhu z neba* je bilo še zelo živo. E. Werber pravi, da je slikar kljub svojemu nedvomnemu geobotaničnemu znanju naslikal sredi puščave dve drevesi zato, ker je poznal nekatere razlage o **mani** kot o kapljah otrdele smole, ki jo neke žuželke mečejo z dreves. E. Werber opisuje sliko v Sarajevski Hagadi z upodobitvijo **mane** takole:

U levom uglu Moše i Aharon

nose u posudi nešto m^one

da ga prinesu na uvid i spomen

pred Bogom i naraštajima.

O. Keel govori o *mani* kot o žitu z neba *Himmelsgetreide* in o *nebeški in angelski jedi Himmels- in Engelspeise*.¹³

Besednozvezna razmerja s kruh

Pogoste definicije **mane** so v (sinonimnih) besednih zvezah: *nebeško žito*, *čudežni kruh* - *kruh močnih* (prim. Ps 103,20), *angelska jed* (Mdr 16, 20), Ps 78, 23-29, 2 Mz 16, 4, 1 Kor 10, 3. (Krašovec - H. Gross - H. Reinelt *Psalmi* (283). Podobno ima tudi poljski *Słownik polszczyzny XVI wieku* XIII, Wrocław - Warszawa - Kraków 1966, 145. **Manna** 1. *Według Starego Testamentu pokarm zesłany przez Boga Żydom na puszczy; panis angelorum...*(145). *Wyrażenia niebieska manna* (146).

Oglejmo si jezikovno podobo mane v besedišču 16. stoletja. Listkovno gradivo za slovar slovenskih reformacijskih piscev izpričuje, da je bila pri slovenskih *protestantih* še živa prvobitnejša hebrejska oblika besede **man** in bo v slovarju upoštevana obenem z njeno dvojnico **mana** kot samostojno geslo. Obe gesli bodo povezovale vodilke (**mana** prim. **man** in **man** prim. **mana**).

Na vprašanje, zakaj ima **mana** pri slovenskih reformacijskih piscih obe jezikovni podobi, ni težko odgovoriti: zato, ker je tako tudi v hebrejskih pisnih virih. Pogostejša in prvotnejša pa je oblika **man** in je kot v hebrejščini moškega spola.

*kruh, kateri je od Neba prišhal,
ta kruh tiga lebna
(‘Kruh večnega življenja’),
ta Nebeshki Kruh,
ta Angelski Kruh.*

Skrivnostnost in dvojnost je zaznavna v samem simbolu.

DB III, 138 a:

*Kateri premore,
timu hozhem jeft dati jéfti
od te škrivene Manne,
inu hozhem njemu dati enu dobru prizhovanje.*

DB III, 51 a:

*Letu je ta kruh,
kateri je od Neba prišhal:
Nikar kakòr so vafhi Ozheti Manno jedli,
inu so vmèrli...
Kateri leta kruh jej,
ta bo shivel vekoma.*

DB III, 50 b:

*Vafhi Ozheti so Manno jédli v’pufzhavi,
inu so vmèrli.
Letu je ta kruh,
kateri od Neba pride.*

Ob tem besedilu smo priča pravemu pretoku semantične vrednosti sporočila. Ni potrebna nikakršna mistična spekulacija: vsebina je povsem konkreten izraz prehoda v neobstoj na eni strani in v večnost na drugi.

To navidez paradokсно besedilo bi lahko tolmačili tako: zaradi svoje nevere izraelski otroci niso prestali preizkušnje; prevarali so se zaradi svoje lastne nevere.

Svetopisemski viri posredujejo spreminjanje njenih lastnosti.

Mana - meso

Po 4 Mz 11 je ljudstvo dobilo prepelice šele, ko se je naveličalo mane.

Zanimiva je istozvočnica **maná** M. Fasmer, ESRJ: *iskušenje, primanka, sr. obmán, manít'* (566).¹⁴

DB III, 50 b:

*Nafhi Ozheti fo Manno jédli v'Pufzhavi...
kakòr ftoji pifsanu:
On je nym od Neba kruh dajal k'jédi...
Iesus pak je djal k'nym:
Ieft fim ta kruh tiga lebna...*

*Inu ie puftil deshyti ta Man na nee,
de ta ifti Ieide,
Inu ie nim dal ta Nebeshki Kruh.
(TPs 1566, 141 b ; Ps 78, 25)*

Mana v pomenu 'hrana'

מַן מַנָּה , **man, mana** (s sufiksom. Ges. 1878, 178) *Manna, die wunderbare Nahrung der Israeliten in der Wüste Neh 9,20 nebeško žito; Ps 78, 24 nebeški kruh (Neh 9, 20).*

*...nyh ustom nisi odrekel mane svoje.
(BIB 453)*

Zveze s Shpyssha

*ta Nebeska Spisha
(JPo, 63 a)*

*Inu sledni zhlouik ie ieidil ta Angelski Kruh,
Inu ie nim poslal to Shpyshe po obilnosti.
TPs 1566, 141 b (Ps 78, 26 iz DB III, 50 b)*

Torej bi bila lahko tudi vseobsegajoča definicija: **mana, ta kruh tiga lebna.**

Eshatološka pričakovanja / duhovna hrana

Mana kot telesna hrana prehaja v duhovno hrano. Tako mesiansko pričakovanje - mesianski (odrešeniški) kruh in kristološko preko mane - Kristusa pot v nesmrtnost. Evharistija. (Lu. *opferfleisch* 1 Kor 10,1-22).

Mana in bodočnost

Rječnik simbola pravi: *žito s neba i kruh anđela...* Ta čudežna hrana ni mogla enostavno izginiti s sveta. V rabinskih spisih je zapisano, da

je zdaj **mana** skrita na nebu in ohranjena za pravičnike. Ponovno bo padla na zemljo, ko se pojavi Mesias, novi Mojzes za novi izhod (iz Egipta). Prim. Raz. 2, 17: Zmagovalcu bom dal skrivno **mano**. (RS 385).¹⁵

Bibel-Lexikon: Mana je bila podoba zakramenta svetega Rešnjega Teleasa, torej res duhovna jed (v prevodu Slaviča: 1 Kor 10,1-22, op. 3.)¹⁶

Postavljena v doživljajski okvir (1 Kor 10,11)

Vse to se je pa z njimi zgodilo kot podoba in je bilo zapisano v svarilo nam, ki smo doživeli dopolnitev časov. (Slavič IV, 514)

Pomeni, ki jih pripisujejo mani judovski in krščanski pisci

Kot je izpričano v Chevalier J. - Gheerbrant A. *Rječnik simbola*: so judovski in krščanski pisci temu simbolu pripisovali bogate pomene: Filon v njej (v mani) vidi tip logosa in nebeško hrano duš. V Jan. 6, 31-35 je prava mana kruh Evharistije, kruh Božji, ki se spušča z neba in daje življenje, kruh življenja. Po apostolu Pavlu, Korinčanom (1 Kor, 10, 11-35) so cerkveni očetje ugotovili smiselno vrednost edinstvenega soglasja osnovne teme. Kot so Hebrejci jedli to čudežno hrano in so lahko kljub temu postali takoj po tem neverniki, tako krščanski neofiti ne morejo pričakovati, da jih bo evharistični kruh zagotovo ščitil pred vsakršnim padcem.¹⁷

V tem simbolu je skrita podobna nevarnost, kot so bila za Adama rajska *semena* (jabolka). Določena paradoksija, izhajajoča iz človekove nenasitnosti in objestnosti. Torej je **mana** oblika introspektivne realnosti, ki se spreminja s spreminjanjem človekovega odnosa do sveta. Nekaj podobnega, čeprav ne istovetnega je s simbolom semena: *moško in žensko seme*. **Mana** je dobro seme, iz katerega vzklije dobro ali zlo. Trubarjevo razlikovanje med *ženskim semenom in moškim semenom* neverjetno pritegne in utegne biti izvirno, se pravi, vezano na izvirnik. K temu se bomo mimogrede še vrnili. *Žensko seme redno pomeni sinonim za Kristusa*. (prim. Trubar, Catechismus, 169; prim. M. Smolik, 121). *Moško seme pa mu pomeni grešnega človeka...*¹⁸ Mimogrede omenimo, da je hebrejsko מַנָּה (**man**, 'mana') moškega spola.

Ob podobi semena so v hebrejski Bibliji pridevniške izpeljanke kot מְחֻסְפָּס *meħuspās* iz besednega jedra 'seme'. Besedo **mana** najdemo v motivacijskem okolju besed, ki so bodisi hapaxlegomena ali se v *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (BHS), pojavljajo povsem poredko:

1 מְחֻסְפָּס *meħuspās* (*etwas feines kornartiges, nekaj nežnega [rahlega] kot seme*); *etwas Abgeschupptes Schuppenartiges* (*nekaj luskinastega ali podobnega kosmičem*) Oblika מְחֻסְפָּס *meħuspās* je pasivna deležniška oblika (*part. pass.*) od חֻסְפָּס *ħuspās* (Ges. 287).¹⁹

2 גַּד *gād* 'okroglo koriandrovo seme v velikosti poprovega semena' (Ges. 147). *Coriander, mit dessen runden Saamenkörnern, von der Größe eines Pfefferkorns* (2 Mz 16, 3; 4 Mz 11, 7). (Koriander, s svojimi okroglimi semeni, v velikosti poprovega semena. (2 Mz 16, 3; 4 Mz 11, 7) Prim. arabska ustreznica pomeni 'seme'. Pisno in zvočno homonimna beseda גַּד *gād* pomeni v prvem pomenu *das Glück, das Zugeteilte* (sreča, to, kar je človeku dodeljeno), pomenska povezava z **mano**, tako besedna kot znotraj besedila, je očitna.²⁰

V drugem pomenu pomeni גַּד *gād* 'človek'; ali je zgolj naključje, da v nemščini der Mann pomeni 'človek' in je v NZ pomen **mane** tudi 'človek'. Poglejmo, kako pa je v sanskrtu: H. Uedek - V. Baskin *Rečnik paganskih religija: Manu¹ Sanskritska reč koja znači čovek i odnosi se na niz predaka čovečanstva...*(202)²¹

3 צַפְפִּיחַת מְדֻבֶּשֶׁת *šappihit bidēbaš* צַפְפִּיחַת < צַפְפָּה *šappah Kuchen*, 'okus kot medeni kolač' (2 Mz 16, 31).²²

Navedimo dve znanstveni odkritji v zvezi z **mano**.

Leta 1927 se je posebna strokovna odprava posvetila na Sinajskem polotoku raziskovanju **mane** kot preverljivega naravnega pojava in so menili, da nastane ta nedoumljiva snov iz tamariske, po tem, ko jo predelajo žuželke...(so) poimenovali hrano kot v 2 Mz 16 sadež **mana**. Beduini jo uživajo še danes.²³

Želja po senzacionalnosti lahko prinese pod plaščem znanosti neverjetne rezultate. Na ravni ostroumne fantastike so številne spekulacije, ki razlagajo človeškemu razumu povsem nedosegljive dogodke iz 2. Mojzsove knjige (2 Mz, Exodus).

Prava uganka so dokaj nova odkritja, ki jih navaja v svoji izredni in monumentalni knjigi F. Okič, *Razpoke časa: Leta 1978 sta ameriška raziskovalca George Sasson in Rodney Dale na podlagi apokrifne knjige Zohar napravila model skrinje zaveze in prišla do presenetljivega rezultata: skrinja zaveze je bila zares visokotehnična naprava, kakršna še ni izdelana v naši civilizaciji. Ugotovila sta, da **mana**, s katero so se hranili Izraelci v puščavi, ni padala z neba, ampak jo je proizvajala tehnična naprava - skrinje zaveze...Tehnologijo njene (skrinje zaveze) izdelave je vsekakor Mojzes prinesel iz Egipta in je povezana s tehnologijo pradavnih egipčanskih civilizatorjev...*

F. Okič utemeljuje tudi stroge predpise v zvezi s skrinjo zaveze 2 Mz, 26: *Ne približujte se bliže!* s tem, da bi tistega, ki svarila ne bi spoštoval, doletela smrt zaradi električnega udara ali zaradi seva...Tega, da so Egipčani poznali radioaktivnost, egiptologi ne zanikajo, skrinja zaveze pa vsebuje tehnološki postopek, ki nikakor ni nastal med puščavskimi nomadi.²⁴

Besedo **Mana** sicer res najdemo pri Egipčanih. E. A. Wallis BUDGE *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary: mána daily intercourse, familiarity, daily work; man-t daily food or provisions.* (287)²⁵

Takih egipčanskih besed v hebrejski Bibliji (BH) ni tako malo. Pomislimo na besede, ki jih Dalmatin omenja v *marginalijah* ob hebrejskih tujkah orientalskega (egipčanskega) izvora: *abrek*.

Leta je te Deshele Ozha... hebrejsko Abrecht...

DB I. 27b.

Prim. Lu. *egyptisches Wort, das mit: die Knie beugen, genua flectere, u. dgl. übersetzt wird.* (I, 107)²⁶

Tej egipčanski razlagi besede **mana** je v oporo zgodovinsko dejstvo, da je šla z Mojzesom iz Egipta tudi množica preprostejših ljudi egipčanskega porekla. Ti so torej omenjeno poimenovanje za vsakodnevno hrano poznali.

Po sporočilu J. Stabeja, *Kruh ubogih*, je celo gomoljasti predhodnik današnjega krompirja *lotos* egipčanskega porekla.²⁷

Zanimiva in dokaj prepričljiva je misel, da bi lahko primerjali zamotanost natančno tehnično opredeljene in dognane skrinje zaveze z uganko, ki jo arhitektom predstavljajo egipčanske piramide. Z nomadskimi plemeni so potovali ljudje, inicirani v današnjemu človeku nepojmljive znanstvene skrivnosti. Mojzes se je šolal pri faraonu. Da pa bi **mano** proizvajala tehnična naprava - skrinja zaveze...sodi kljub nedvomno visoki tehnološki ravni Starega Egipta, med zgoraj omenjene zanimive, a ne dovolj prepričljive znanstvene špekulacije. Verjetneje prihaja iz eg. osnova besede.

Besedna osnova **man-** je v egipčanščini dokaj pomembna, saj je poznana tudi v toponomastiki. *Manu U egipatskoj religiji planina gde zalazi sunce i iza koje se Ra bog sunca rađa svake zore.*²⁸

d) Zjutraj

Izraelci so našli **mano** zjutraj v puščavi. Simbol mane ontološko, znotraj besedila dobiva tudi pomen 'zgodaj', 'zjutraj', 'pravočasno'.

*Vsako jutro so morali nabrati,
kolikor so potrebovali za tisti dan.
Kar so kljub Mojzesovi prepovedi
shranili za naslednji dan,
se je pokvarilo.* (BL, 429)²⁹

Torej bi lahko rekli: dobra **mana** je jutranja, pravočasna, sprotna, spontana, *živa mana*, slaba **mana** pa je večerna, iz zaloge, *mrtva mana*.

Ta pomen navaja tudi J. Bellosztenecz *Gazophylacium.* (761)³⁰ *Manna Ros melleus matutinus, mana, kruh nebeszki, nebeszka rofza. 2. lepa duha, ka iz mertveh tel, ali grobovŷz. lydih izhaja.* Greg. Turon.³⁰

Omembe vredno je latinsko *māne* 'jutro, zjutraj'.

Pri starih Izraelcih je bila izjema sobota, dan počitka. Ker pa na sobotni dan **mana** ni padala, so jo morali dan poprej nabrati dvojno mero. V trajen spomin na ta dogodek naj bi večjo količino **mane** postavili v svetišče pred YHWH (BOŽJE IME).

Motivika **mane** je navdihovala tuje pa tudi naše umetnike pisane in vezane besede.

Ob pravočasni (vsakodnevni, jutranji...) **mani** in njenem protipolu - zapozneli večerni **mani**, torej strogi pogojenosti vsega živega, se spomnimo navidez povsem igrivo lahkotne pesmi *Dekletom*, našega velikega pesnika F. Prešerna, ki pravi, da je treba **mano** nabrati pravočasno.³¹

*Padala nebeška mana
Izraelcem je v puščavi;
zginila je ak' pobrana
ni bila ob uri pravi*

In nadalje:

*Roža, rosa ino mana
vaša je mladost, dekleta!*

Ta vsebina, če jo poglobimo oz. razširimo, spominja na sporočilo prvega psalma: človek, ki dela vse ob pravem času, je kot drevo, ki nikoli ne uvene.³²

Lahko pa je Prešeren, kot vsi geniji, s svojo pesniško intuicijo zaslužil nebeške dimenzije pojma **mana** in njenih vibracij. Te pa se pretakajo tudi zunaj časoprostora, kot to zaznava S. R. Hirsch v svojem prevodu psalmov *The Psalms* govoreč o ...substanci, poslani z neba, natanko v taki količini, kot je bilo potrebno za vsako posamezno družino. S. R. Hirsch poimenuje **mano** dar Božje previdnosti v najčistejšem pomenu besede. (*a gift of Divine providence in the truest sense of the word*). Nadalje pravi, da **mana** ni bila hrana, ki so si jo želeli, ni bilo običajno zemeljsko zrno, posejano in požeto s človeškimi rokami, temveč je bila nebeška hrana (*food, produced by Heaven itself*), hrana, napravljena prav v Nebesih, da bi potešila človeka. Ta hrana je imela dvojno naravo, saj je bila tako eterična, skoraj duhovna, da so jo imenovali angelški kruh, kruh, namenjen višjim bitjem. Hrana je padala nepretrgoma in jih je popolnoma nasitila.³³

Novotestamentski interpretaciji **mane** Trubarja in Dalmatina Razodetje II, 18 sta zelo pomembni za njuno dojetje pomenskega jedra, še natančneje *substance* te besede. Dalmatin (Raz. II, 8, DB III, 138a)

*Kateri *premora (marg. ali oblada)
timu hozhem jeft dati,
od lefsá tiga lebna,
kateri je v'frédi Boshjiga Paradisha.*

Dati v tem primeru pomeni 'dati jesti':

Primerjali bomo z M. Luther Biblija *Die gantze Heilige Schrift*. (Lu.).
Wer vberwindet / dem wil ich zu essen geben von dem holtz des Lebens
/ das im Paradis Gottes ist. (III, 2476)

P. Trubar Refodiune S. Iansha (II, 12, TT 1577, 274) govori v zvezi z
mano o *zmagi* nad drugo smrtjo:

*Kateri bo premogel,
timu fe ne bo nishter shaliga sturilu
od te druge Smerti.*

Lu. *Wer vberwindet /
dem soll kein leid geschehen
von dem andern Tode.* (Lu. III, 2476)

To lahko tudi tolmačimo: zaužil bo **mano**, eliksir večnega življenja,
sad drevesa življenja. Razodetje II, 18:

Za razliko od Luthra, ki govori o **mani** z njenim pravim imenom
Manna, P. Trubar v *Refodiune S. Iansha* II, 18 (TT 1577, 275, T 3) izjemo-
ma poimenuje **mano** s parafrazo *skriuni nebeshki kruh*:

*Kateri bo premogel,
timu hozho dati ieifti
od tiga skriuniga nebeshkiga kruha,
inu nemu hozho dati en beil kamen,
inu na kamenu enu nouu Ime sapiffanu,
kateru nizhe ne sna,
samuzh kir nee pryne.*

Prim. M. Luther, Biblija *Die gantze Heilige Schrift*. Wittenberg 1445.
(Lu. III, 2477):

*Wer vberwindet /
dem wil ich zu essen geben von dem verborgen Manna /
vnd wil jm geben ein gut Zeugnis /
vnd mit dem zeugnis einen newen Namen geschrieben /
welchen niemand kennet /
denn der jn empfehet.*

Mesijanska pričakovanja so tudi pričakovanja novega spusta **mane**;
messiah bo prinesel univerzalno bratstvo in mir na zemljo.

Mana pomeni tudi 'znamenje'

F. Weinreb *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach
der ältesten jüdischen Überlieferung* opozarja na dvosmerno delovanje
mane, ko pravi, da je **mana** znamenje, kdor od mane živi, ga mana ozna-
čuje.³⁴

A. Grabner-Haider - J. Krašovec, *Biblični leksikon* pravi, da je hkra-
ti uživanje **mane** nazorna utemeljitev sobotne zapovedi.

...Judje pričakujejo **mano** kot jed na koncu časov. (Bl 430)³⁵

Krščansko, novozavezavezno tolmačenje

Krščansko, novozavezavezno tolmačenje pravi: *Mana je Jezus.*

Jezus sebe označuje kot *pravi kruh* (Jn 6, 32, 48). **Mana** je vnaprejšnja podoba evharistije (1 Kor, 10) in zveličanja (Raz. 2, 17).

Mana in vera

Globinska analiza besede **mana** ne sme prezreti glasovno in pomen-sko podobnih besed, pa tudi ne dejstva, da so hebrejske črke hkrati tudi številke. Kaj lahko povedo anagrami oz. zasuk črk v besedi?

Kot vemo, je bila vera ljudi oz. njena odsotnost (odmik, obrat stran od vere) pobuda za padanje **mane**. To je izpričano v samem pomenskem jedru hebrejske besede:

אמן **mana** 'vera' v obratni smeri אמן > מןא 'aman', אמון
heemin 'verjeti', 'verovati'.

Nadalje opozorimo na število štirideset, to je na biblično število: štirideset dni puščave (Elija, Jezus), štirideset let (Mojzes in njegovi hodijo po puščavi) in toliko časa pada **mana**.

Štirideset pa je tudi številčna vrednost hebrejske črke מ (mem), to je prve črke v besedi **mana**: Izraelcem je bila **mana** hrana 40 let in je prenehala, ko so dospeli v obljubljeni deželo Kanaan.

KPo 1567: *Tako je Bog tudi zhudno shivil s'Manno te Israelzhizhe v pufzhavi stiridefet lét. Tiga Proroka Eliaša fkusi vrana inu to vduvo. Kratkò: Kateri Zhlovik se Boga boij...tiga Bog nigdar ne sapufti.* (CXXVIIIb)

JPo 1587, 100a: *Tako ie Bog tudi te Israelske Otroke zhudno Smanno shiuii Vpufzhavi shtiridefet let.*

Pri ugotavljanju visoke frekvence (pogostost pojavitev) korena מן **mn** v BHS, moramo navesti še pomene: מנה *mānāh* 'štetí' מן *mīn* 'od' (predlog), 'del'; 'kot' (veznik) pri primerniškem stopnjevanju: 'bolj kot' (nad 500-x). Ker je **mana** tudi 'porcija', 'del' morda preko 'štetja' (מנה *mānāh* 'štetí') lahko prodremo globlje v pomenske povezave. M. Dahood omenja *men - how many* (Ps 45, 10), *mānā, mōnē construct. plur. partc. of manā 'to count', mānītā 'you exchanged'* (II, 150).³⁶ Črkovna ubranost zgovorno priča o popolni dognanosti zapisa, iz katerega je mogoče razbirati plast za plastjo skrivne simbolike. O strogo odbrani numerični povezavi črk/številke v manjše in večje jezikovne enote v BHS je bil govor na mednarodnem kongresu o eksaktni numerologiji Hebrejske Biblije leta 1986 v Jeruzalemu.

Kako pa je z **mano** in z dualistično naravnostjo BHS?

Če omenimo kabalistično (to je, vezano na izročilo) štetje (črkovnih števk [cifer]), seštevki zgovorno pričajo, da je pot iz Egipta v obljubljeni deželo Kanaan pot iz dvojnosti (מציים *Micraim* = 2 [מ mem/črka

m 40 + ך cade/črka c 90 + ך reš/črka r 200 + ך jod/črka j 10 + končni ן mem/črka m 40] skozi vrata = 4 v enost (קנאן Kanaan = 4 [ן/kuf črka q 100 + ן/nun črka n 50 + א/alef črka a 1 + ן/nun črka n 50).

Na nenaključno eksaktno numerično zgradbo črk-števil v bibličnem besedilu opozarja F. Weinreb in to zelo podrobno dokazuje z izračuni v *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*.³⁷

Če v izvorni pisavi zapišemo to pot, odvijajočo se v smeri Micraim > Kanaan (קנאן < ממצרים), je izhodiščna, prva črka ן (m), končna, ciljna pa ן (končni n), kar da skupaj zapis ןן (**man**, 'mana').³⁸

Opozorjeno je na razmerje: **mana** : seme : kruh : meso : otroci : Božja beseda : telo : žito : Kristus : evharistija : večnost : eter. Angelska mera stoji nasproti človeški meri. Vmes so eoni.

Simboli: seme - božja beseda; vizija neusahljivosti, večnosti

To dobro seme

*Kai ie to dobro seme alli pšhenica?
Otroci Boshij, pravi brumni käršcheniki...
(KPo 1567, LXXXIIIIb)*

To Seme te Pshenice

*...bi všim to Seme gmain bilo...
Kai ie to dobro Seme te Pshenice?
To fo Boshy Otroci,
pravi brumni Keršzheniki,
od katerih S. Petar gouori:
Liubite edan drusiga is zhiftiga sarca,
kakor ti druguzhroieni,
nikar skusi minuzhe,
tamuzh neminuzhe seme, to ie,
skusi shiuo Boshyo besedo.
JPo 1587, 63a*

Homer

Hebrejski termin *homer* je mera 'tovor za enega osla' (pribl. 229 litrov) Mz 4,11 Deset homerov - izraz njihove nenasitnosti.

Befeda Boshija

*Befeda Boshija se ie dosdai predigovala inu
pov šim švétu da bi se obenimu ne mankalu te nebefke
špische, inu bi vši to seme sa se iméli, kakòr ti*

*Israelzhizhi v'ti puŕzhavi ſo Manno v'kup red iméli
inu ie vſaki sa ſe to iédil.*

KPo 1567, LXXXIIIb

Boshia Beffeda

*Boshia Beffeda ſe ie predigouala inu flišala po
vſim Suetu, da bi ſe obenimu ne mankalo te Nebeske ſpiſhe,
temuzh bi vſim to Seme gmain bilo, Kakor ie Israelskim Otrokom
Vpuŕzhavi ta **Manna** gmain bila, inu ſo ie vſi vshiuali.*

JPo 1587, 63a

c) Pri tolmačenju izvora **mane** bodo v oporo ključne besedilne pojavitve iz 2 Mz 16, 17 15, 31 in Ps 78, 24.

Prvi zapis besede v 2 Mz 16, 15, ki se nanj sklicujejo številne etimološke razlage, je možno razumeti na več načinov. To sta z dvočlensko sintagmo izraženi besedi začudenih Izraelcev: מן הוּא *mān hū* 'odkod to?', 'kaj je to?', 'kdo je to?', 'to je man.', 'to je man!' Kot vidimo, in bomo še natančneje obrazložili, je lahko razumljena kot trditev, vzklik ali kot vprašanje.

Ime **mana** praviloma pojasnjujejo z vprašanjem Izraelcev: *Kaj je to?* hebr. *mān hū?* 2 Mz 16, 15 pa tudi *kdo je to?* Even-Šošan A. Septuaginta (LXX) tolmači kot vprašanje: *Kaj je to? Hamilon Hehadaš* (II, 709). *The Jerusalem Bible* pravi tudi, da gre za vprašanje... (What is it?) for they knew not what it was (ker niso vedeli, kaj je bilo). (82)

Še običajneje pa razumejo: מן הוּא *mān hū* 'To je darilo'. Oblika מן *mān* (pomensko isto kot מה *māh*, hebr. 'kaj?') v pomenu 'kaj?' je namreč izkazana predvsem v aramejščini, in še to pretežno osebno [kdo?], v hebrejščini redkeje. (מן II *wohl nicht mit מן I identisch...wie noch Zenner, Peters, Winckler...sondern ein Fragewort "was מה " מן poleg מן (mī) je v aram. samo osebno: 'kdo'. (Ges. 1962, 432, 433)³⁹*

Od spremembe glasu, njegovega dviga ali padca je odvisno, če je treba to ključno biblično mesto razumeti kot vprašanje (1.) ali kot trditev (2.) ali kot vzklik (3.):

1. (?) (!) (.) מן הוּא *mān hū* (kaj je to ?

2. to je man.

3. to je man! (dar božji).

Kljub številnim avtoritetam, ki se, ko bomo navedli, odločajo za vprašanje (1.), se nam zdi zadnja razlaga (3.) najverjetnejša. Zato imamo razloge, ki so razvidni tudi iz obeh naslednjih interpretacij:

V zgodnji egipčanščini (Sinajskega polotoka) *Božji dar, 'medeni sok iz vej Tamarix gallica.*⁴⁰

Kot pravi H. Haag v *Bibel-Lexikon*, je sintagma *mā hūʿ*? lahko : kaj je to, ali pa je to **man** iz arabščine. (1091)⁴¹

Sicer pa najdemo v arabščini povsem drugo ustreznico: H. Megiser v *Thesaurus Polyglottus* (852, BB 4) pravi: *Manna Hebr. man, Arab. tirimi-abin, Gr. manna, Lat. Aeromeli, ros Syriacus, Ital. manna, Gal. manne, Hisp. manna, Germ. Himmelprot, Angl. heavenly foode called man, Polon. manna, Vng. menna, Bohem. manna, medo warofa* (852, BB 4).⁴²

Nadalje si si lahko predstavljamo, da bi v navalu vzhičenosti Izraelcev ob nenavadnem žitu z neba mogla nastati nova beseda **man** s kontrakcijo sintagme: *dežuje žito*. To razodeva tudi pričevanje psalmista v osemindemdesetem psalmu.

Če podoživljamo ta edini psalm, kjer se beseda **mana** pojavlja (Ps 78, 24), in se soočamo s pisnozvočno podobo zaporednih besed, מטר *mā(ṭar*)* ['deževati, pustiti deževati'] + דגן (*dāg)ān** bi bila možna celo kontrakcijska tvorba > מן *mān*. To je seveda le ena od manj verjetnih hipotez, ki bi bila težko dokazljiva.

Prepričljivo pa je vzhičenje, vzklik: Božji dar! Kruh z neba! Nebeško žito!

Verjetneje bi bilo križanje z že omenjeno egipčansko besedo *man-t*, *mána* in *man-t* egipčanskega jezikovnega hieroglifnega fonda. E. A. - Wallis Budge *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary* (278): *mána daily intercourse, familiarity, daily work; man-t daily food or provisions*.

Neprepričljivo je tolmačenje מן הוא *mān hū*, s 'kaj je to?', 'kdo je to?' tudi zaradi druge pojavitve besede v istem, že omenjenem bibličnem poglavju (2 Mz 16, 31), kjer je med *mān* in *hū'* vrinjen veznik ו *wē'in'* (מן והוא *mān wēhū'*):

2 Mz 16, 31 והוא כורע נד לבן ויקראו בית ישראל את שמו מן *wēyiqrē'ū bēt yiśrā'ēl 'et šmō mān wēhū' kēzere'a gad lābān*. In imenovala je hiša Izraelova ime **man** in je bil kot belo koriandrovo seme...

Težko je verjetno, da bi bilo ime dragocenega darila vprašalnica *kdo?* ali *kaj?*.

Lahko pa si je pod medenim kolačem, božjim darom predstavljati arhetip neke že poznane podobe kruha ali pogače, ki prehaja v evropsko lepo književnost spet intuitivno s Proustovim medenim kolačkom in z njim obuja izgubljene stare čase (kolaček t. i. *ma(delai)ne* M. Prousta *À la recherche du temps perdu - Iskanje izgubljenega časa*.

Mana prodira v zavest ljudi kot rosa; prim. M. Pleteršnik *Slovensko-nemški slovar: mana* f. *das Manna. der Honnigthau ali medena rosa na perju*. (I, 548).⁴³

Navedimo že poznana pa tudi povsem nova stališča, ki so jih zavzeli o jezikovni pobudi za nastanek **mane** še nekateri drugi etimološki slovarji.

Dokaj izčrpna je Skokova etimologija (Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* II, 367, 368): *mana f., biblijska riječ hebrejskog podrijetla, koja je došla preko gr. ili lat. manna. Internacionalna je. Od hebr. manā, koje se tumači na dva načina, od hebrejske upitne sintagme man hu? Šta je to? ili od imena jestive biljke azijskih stepa lecanora esculenta...*(368).

Podobno najdemo pri F. Bezlaju: 'medena rosa'. *Biblijska beseda, ki se je razširila v moderne jezike iz hebr. mana, kar je dalo gr. lat. manna.* (II, 165).⁴⁴

M. Fasmer obravnava grškega posrednika kot etimon: 1. *manna nebesnaja (grečeskogo proishoždenija* ESRJ II, 570)⁴⁵

Večina slovarjev navaja hebr. izvor besede **mana**; tako še F. Palazzi *Novissimo Dizionario della Lingua Italiana. manna, manna celeste, da una voce ebraica, cibo caduto miracolosamente dal cielo agli Ebrei nel deserto, l' Eucaristia (mana, nebeška mana, iz hebrejske besede, hrana, ki je na čudežen način padla z neba Hebrejcem v puščavo, evharistija, 800).*⁴⁶

Zgodovinski slovar J. in W. Grimma *Deutsches Wörterbuch*. govori o semitskem izvoru besede *manna* ('dar', 'darilo', kar označuje hrano, ki je bila Izraelcem v puščavo poslana z neba) in o njeni zgodnji pojavitvi v gotščini: *das semitische wort man (eigentlich geschenk, gabe) zur bezeichnung der in der wüste den israeliten vom himmel gespendeten speise...ebenso in der vulgata manna, und geht von da aus schon ins gothische (manna);...manna himmelbrot, himmelisch brot.* *Deutsches Wörterbuch* J. in W. Grimma torej nikjer ne omenja, da bi bila *manna* poimenovana po vprašanju Izraelcev, temveč jo navaja kot dar, darilo, hrano z neba. (1570)⁴⁷

d) Chevalier J. - Gheerbrant A. *Rječnik simbola* pravi, da je **mana** bogato izhodišče za simbolično obdelavo: *Ta od providnosti poslana hrana... bila je od samog početka sanjana podlaga za simboličku razradu...Kao nebeska hrana može biti žito s neba i kruh anđela.*(385)

Psihološko utemeljeno je, da so *otroci Izraela* bili najbolj neposlušni takrat, ko so dobili največ zagotovil za svoje preživetje na poti v svobodo (grenka reka Mara postane sladka ob stiku z Mojzesovim drevesom, to je, kot tolmačijo, z zakoni tore. 2 Mz 15, 25). Obenem pa je ta predhodni dogodek pomemben za padanje **mane**: reka je arhetipska praoblika prasile in pramoči. Ne moremo prezreti podobnosti besed Mara, **mana**. Celotno vzdušje je dozorelo za padanje **mane**.

D. Goldstein *Židovska mitologija: Očito je da su propisi bili na snazi kad je započelo čudo s manom...*⁴⁸

Der Babylonische Talmud (BT) pravi: *Es steht geschrieben: Brot; ferner steht geschrieben: Fladen; ferner steht geschrieben: sie mahlten. Auf welche Weise ist dies zu erklären? Die Bewährten hatten Brot, die Mittelmässigen Fladen, die Frewler mahlten mit Handmühlen.* (Napisano je: kruh; nadalje: mlinec; nadalje: mleli so. Kako naj si to razložimo? Pravični so imeli kruh, mlačni mlinec, hudobni so mleli z ročnimi mlinčki.) Mleli so jo kot vsa semena Mz III, 11,8.

F. Weinreb pravi, da je po najstarejšem izročilu **mana** bila takega okusa, kot so ji to pripisovali, kot so to občutili (Izročilo: Die Ueberlieferung [T. B. Joma 75 a-b; Sifre - Numeri]; Lit. 15, F. Weinreb).⁴⁹

Gre za različne ravni dojemanja oz. sprejemanja vsebine **mane**. Pravični so jo dojeli kot kruh, mlačni kot mlinec brez okusa, brezbožni pa so jo hoteli izboljšati, popraviti s človeškimi pripomočki, ker se jim ni zdela dovolj dobra, pri tem pa posegli v njeno substanco. Pri tem je šlo za isto snov, le človek je s svojo psiho lahko prispeval kozmične dimenzije.

Ob mlincu brez posebnega okusa se spomnimo *לחמא עניא lah mā' 'anīyā'*, podomačeno *lehmaniya* 'kruh ubogih'; *lehmaniya*: leh(-em) 'kruh' + **man** (-ija) [prim. **mana**]. Tak mlinec, ki so ga Izraelci jedli v egiptovskem suženjstvu, se je imenoval *מצה māša*, podomačeno *maca* [prim. **mana**].

J. Stabej opozarja na 'kruh ubogih', krompir, ki ima tudi svojega prednika pri Egipčanih in Babiloncih.

R. Nerson *La Haggada: La matza est un symbole de misère par son manque de saveur...* (Maca pa je zaradi svojega pustega okusa simbol pomanjkanja).⁵⁰

e) Mana v prastarih nezemitskih kulturah

M. F. Long *Kahuna-Magie* omenja namesto **mane** tudi univerzalno življenjsko silo - *universale Lebenskraft*. Njegova posebna definicija **mane** pa je: *(dieser) eigenartigen, chemisch erzeugten Kraft...*(96) **mano** pri Kahunah simbolizira voda: *Wir erinnern uns, daß die Kahunas das Mana durch Wasser symbolisierten.* (101)⁵¹

Upoštevanja vredno mnenje Lévi-Straussa, v P. A. Riffard *Rječnik ezoterizma: Polinezijska riječ, upotrebljava se v Melaneziiji, a izvedena je iz indonezijskog izraza sa značenjem 'djelovanje osobih bogova'*. (238) *Prva definicija u 'primitivnih' naroda, mana je nadnaravna, bezimena, impersonalna, tajanstvena...mogućnost djelatne učinkovitosti...mana je sve što se čini močnim, sve što pojedinim bićima i pojavima pridaje obilježja svetoga.*

Sklicujoč se na mnenje Lévi-Straussa *Rječnik ezoterizma* navaja možnost križanja dveh jezikovnih sfer oz. skupno predsemitsko poreklo. Po

vsebinsi se do neke mere križa kot pravi druga definicija: *pojām mane donekle se po sadržaju preklapa s pojmom ono, nešto, simbol u čistom stanju* (Cl. Lévi-Strauss)...(239)⁵²

Mana *U polinezijskim i avstralijskim religijama ektrafizička snaga koja se pripisuje osobama ili predmetima koja se pojavljuje na upečatljiv način. Ova nematerijalna snaga se smatra za sedište elementarnih sila koje zajednički čine univerzalni zakon. Slična ideja je izražena drugim rečima na drugim jezicima...Manitu (na jeziku severnoameričkih Indijanaca. (199) H. Uedek - V. Baskin Rečnik paganskih religija.*

Manas *Sanskrtska reč koja znači um ili mentalnu sposobnost koja od čoveka čini inteligentno i moralno biće. Ezoterički, ona opisuje princip reinkarnacije u čoveku. (199).⁵³*

Povzetek

Listkovno gradivo za slovar slovenskih reformacijskih piscev izkazuje prvobitnejšo hebrejska oblika besede **man** ob njeni sodobnejši dubleti **mana**. To je sled posrednega in neposrednega zgledevanja pri izvorniku.

Za razliko od Luthra, ki govori o **mani** s poimenovanjem *Manna*, P. Trubar v Refodiune S. Iansha II, 18 (TT 1577, 275, T 3) izjemoma poimenuje **mano** s parafrazo *skriuni nebeshki kruh*.

Ker je **mana** tako po izvoru kot po svojih lastnostih na eni strani neoprijemljiva, na drugi strani pa zelo mamljiva za znanstvene in mistične obdelave, je to ena izmed besed, ki so doživele največ najrazličnejših jezikoslovnih in drugih kulturnozgodovinskih tolmačenj. Povejmo tudi to, da se okrog te besede v *Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS)* kar zgrinjajo hapaxlegomena, kot מַחֶסֶם *meḥuspās* (nekaj nežnega kot seme, צִפְחִית מְדַבֵּשׁ *šappihit bidēbaš* 'medeni kolač' (2 Mz 16, 31) in redke besede kot גָּד *gād* 'okroglo koriandrovo seme v velikosti poprovega semena' (Ges. 147), kar povečuje skrivnostnost te besede.

Številna mnenja in različne razlage besede **mana** so si edini v tem, da je **mana** hebrejskega izvora.

Grimmov slovar je previdnejši: govori o širšem, semitskem izvoru besede.

Kritično stališče je bilo poudarjeno ob vprašanju, če morajo etimologi tako resno obravnavati to sicer zelo razširjeno ljudsko etimologijo besede **mana**, ki je pristala pri vprašanju: *kaj je to?* **Mana** je odgovor in ne vprašanje, četudi je to odgovor na vprašujočo nezaupnico dvomečega ljudstva, ki se sprašuje o biti ali ne biti; Razprava je prišla po preverjanju bibličnih pričevanj in številnih slovarskih virov do podobnega zaključka kot Grimmov slovar tudi v tem, da **mana**, prvič omenjena v Bibliji (2 Mz 16, 15), ni vprašanje kaj?, kdo?, kot razlagajo številni drugi slovarniki, marveč v tistih časih splošno poznani izraz za *dar Božji, kruh Božji, kruh ubogih*.

Najverjetneje je bila hebrejska beseda *man* prevzeta iz starega egipčanskega jezikovnega zaklada, ki so ga Hebrejci ali pa celo z njimi vred ubegli Egipčani prinesli s seboj iz Egipta.

Izčrpne dokaze dobimo, če se soočamo s pisnimi podobami *mána in man-t* egipčanskega jezikovnega hieroglifnega fonda.

E. A. Wallis Budge *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary*, 278: *mána daily intercourse, familiarity, daily work; man-t daily food or provisions.*

Zelo zgovorno je pridevniško določilo dvodelne sintagme *daily vsakodnevno*, ki izpričuje temeljni del enega danes v svetovnem merilu najbolj razprostranjenih molitvenih obrazcev očenaša: *vsakdanji kruh?*

Nadaljnje spoznanje, ki seže še dlje, je pa s tem v neposredni povezavi, se pridružuje dognanjem Lévi-Straussa, da je koren **man** po svojem izvoru še predsemitski, nekaj tisočletij stara univerzalija. Po njegovem mnenju (Lévi-Straussa) gre torej pri izvoru besede **mana** za križanje dveh jezikovnih sfer oz. skupno predsemitsko poreklo. Beseda je prišla v evropske jezike iz svetopisemske hebrejščine in je postala splošni internacionalizem, med biblicizmi malodane tako razširjen, kot beseda *amen*.

Prikazali smo večsmerno razvojno sliko in različne poglede na nastanek te besede.

Če sklenemo povzete misli, ki se z ustaljenim mnenjem v marsičem razhajajo, navedena opažanja kažejo, da je **mana**, ki jo je posredovala biblična hebrejščina, po svojem izvoru morda celo več tisočletij stara, prastara univerzalna beseda.

OPOMBE

¹ SSKJ I, 683.

² J. Jastrov, *Dictionary of the Targumim, Talmud Babli, Yerushalmi and Midrashic Literature*, New York 1983, 796.

³ J. Jastrov, 796.

⁴ J. Štajnberg, *Milon Hatenak*, 472.

⁵ J. Štajnberg, *Milon Hatenak*, 472. Battisti-Alessio III, 2351.

⁶ A. E. Guinness, *Mysteries of the Bible*, Pleasantville NY 1988, 78.

⁷ SSKJ V, 28.

⁸ SSKJ II, 451.

⁹ M. Križman, *Rječnik biblijske teologije*, 512.

¹⁰ H. Haag, *Bibel-Lexikon*, Zürich-Köln 1968, 1091.

¹¹ A. Grabner-Haider - J. Krašovec, *Biblični leksikon*, Celje 1984, 429.

¹² F. Weinreb, *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*, Zürich 1966, 347, 348 iz Ex. 16;

- 14-15; ...rund und klein wie Reif auf dem Lande... Mose aber sprach zu ihnen: "Es ist das Brot, das euch der Herr zu essen gegeben hat. 348.
- ¹³ E. Werber, *Sarajevska Hagada*, 32.
- O. Keel, *Die Welt der altorientalischen Bildsymbolik und das Alte Testament. Am Beispiel der Psalmen*, Zürich - Einsiedeln - Köln 1977, 207.
- ¹⁴ M. Fasmer ESRJ II, 566.
- ¹⁵ Chevalier J. - Gheerbrant A., *Rječnik simbola*, Zagreb 1983, 385.
- ¹⁶ H. Haag, *Bibel-Lexikon*, 1091.
- ¹⁷ Chevalier J. - Gheerbrant A., *Rječnik simbola* (RS), 385.
- ¹⁸ J. Rajhman, *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*, 120.
- ¹⁹ Ges. 287.
- ²⁰ Ges. 147
- ²¹ H. Uedek - V. Baskin, *Rečnik paganskih religija*, Beograd 1988. 202
- ²² Ges. 730, prim. H. Haag, *Bibel-Lexikon*, 1091.
- ²³ Prim. H. Haag, *Bibel-Lexikon*, 1091.
- ²⁴ F. Okič, *Razpoke časa*, Ljubljana 1994, 128.
- ²⁵ E. A. Wallis Budge, *An Egyptian Hieroglyphic Dictionary*, 278.
- ²⁶ Lu. I, 107.
- ²⁷ F. Weinreb, *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*, 346.
J. Stabej, *Kruh ubogih*, Ljubljana 1977, 63.
- ²⁸ H. Uedek - V. Baskin, *Rečnik paganskih religija*, Beograd 1988. 202.
- ²⁹ A. Grabner-Haider - J. Krašovec, *Biblični leksikon*, 429.
- ³⁰ J. Bellosztencz, *Gazophylacium*, Zagreb 1740, 761.
- ³¹ F. Prešeren, *Poezije in pisma. Dekletom*, Ljubljana 1964, 8
- ³² F. Premk, *Korenine slovenskih Psalmov*, 67-72-
- ³³ S. R. Hirsch, *The Psalms*, Jerusalem - New York 1978, 58.
- ³⁴ F. Weinreb, *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*, 348
- ³⁵ A. Grabner-Haider - J. Krašovec, *Biblični leksikon*, BL, 430.
- ³⁶ M. Dahood, *The Anchor Bible, Psalms II*, 150, New York 1965-1970.
- ³⁷ F. Weinreb, *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*, 240-344.
- ³⁸ Prim. M. Križman, *Rječnik biblijske teologije*, 512.
- ³⁹ A. Even-Šošan, *Hamilton Hehadaš* (II, 709), Jerusalem 1977. 709
W. Gesenius (Ges. 1962), *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, Berlin / Göttingen / Heidelberg 1962, 432, 433.
The Jerusalem Bible, The holy scriptures, Jerusalem 1986, 82.
- ⁴⁰ Ges. (1878), 178.

- ⁴¹ H. Haag, *Bibel-Lexikon*, 1091.
- ⁴² H. Megiser, *Thesaurus Polyglottus*, Francofurti ad Moenum, 1603, 852, BB 4.
- ⁴³ M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar I*, Ljubljana 1974, 548.
- ⁴⁴ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II*, 367, 368.
F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* (ES), [(I) Ljubljana 1976], (II) Ljubljana 1982, 165.
- ⁴⁵ M. Fasmer, *ESRJ II*, 570.
- ⁴⁶ F. Palazzi, *Novissimo Dizionario della Lingua Italiana*, Milano 1957, 800.
- ⁴⁷ Zgodovinski slovar J. in W. Grimma, *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig 1885, 1569, 1570.
- ⁴⁸ Chevalier J. - Gheerbrant A., *Rječnik simbola*, 385.
D. Goldstein, *Židovska mitologija*. Ljubljana 1988, 96.
Der Babylonische Talmud (BT), Ausgewählt, übersetzt und erklärt von R. Mayer, Überarbeitete Auflage, München 1963, 122.
- ⁴⁹ F. Weinreb, *Der Göttliche Bauplan der Welt. Der Sinn der Bibel nach der ältesten jüdischen Überlieferung*, 344, 380.
- ⁵⁰ *La Haggada*, Commentée par Robert Nerson, Paris 1983, 7. Voici le pain de misère que nos pères ont mangé en terre d'Égypte. 7.
Prim. J. Stabej, *Kruh ubogih*, Ljubljana 1977, 63.
- ⁵¹ M. F. Long, *Kahuna-Magie*. Freiburg im Breisgau, 1986.
mana und seine Hochaufladung, 93-104...
mana - Universale Lebenskraft, 97...
(dieser) eigenartigen, chemisch erzeugten Kraft..., 96.
mana - durch Wasser symbolisierten, 101.
K. Tapperwein, *Huna Meditation*. Bergisch-Gladbach (letnica nenavedena), 31: Mana (Vitalenergie des niederen Selbst).
Nach dem Wörterbuch der Hawaiianischen Sprache hat MANA verschiedene Bedeutungen. Es bedeutet "übernatürliche Kraft, Charakterenergie oder Majestät. Als Adjektiv gebraucht bedeutet es "machtvoll, stark". 31.
- ⁵² P. A. Riffard, *Rječnik ezoterizma*, Zagreb 1989, 238, 239.
- ⁵³ H. Uedek - V. Baskin, *Rečnik paganskih religija*, Beograd 1988, 199, 238, 239.

Kratice:

aram. aramejsko

eg. egipčansko

hebr. hebrejsko

**Okrajšave poglavij iz Biblije so usklajena s *Sveto pismo Nove zaveze*. Razprava je upoštevala alfabetarije ter listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika.

LITERATURA

- Bibel Lexikon*, Einsiedeln - Zürich - Köln 1968².
Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS), Stuttgart 1968.
Biblia Hebraica Stuttgartensia. Liber psalorum, Stuttgart 1969².
Bibliorum Sacrorum iuxta Vulgatam Clementinam, Nova editio, Vatikan 1946.
Calwer Bibelllexikon 1959, Stuttgart 1959.
 G. A. Da Sommaripa, *Vocabolario Italiano, e Schiauo*, Udine 1607. (IS)
 G. A. Da Sommaripa, *Italijansko-slovenski slovar*, Ljubljana - Devin - Nabrežina - Trst 1979.
 J. Dalmatin, *Biblia, tv ie, vse svetv pismv, stariga inu Noviga Testamenta, Slovenki, tolmazhena* (DB), Wittemberg 1584, Ljubljana 1968.
 Ennery, M, *Dictionnaire de la Bible hébraïque*, Paris 1976.
 M. Fasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka* I, II, III, IV (ER); I Moskva 1964, II Moskva 1967, III Moskva 1971, IV Moskva 1973.
 J. Gebauer, *Slovník staročesky*, Praha 1970.
 W. Gesenius, *Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament* (Ges.), Leipzig 1878.
 W. Gesenius, *Handwörterbuch über das Alte Testament* (Ges. 1962), Unveränderter Neudruck der 1915 erschienenen 17. Auflage. Berlin - Göttingen - Heidelberg 1962.
 A. Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik* (HE), Zagreb 1993.
 A. J. Greimas, *Dictionnaire de l'ancien français* (AF), Pariz 1968.
 S. R. Hirsch, *The Psalms*, Jerusalem - New York 1978.
The Holy Bible, Revised Standard Version Containing the Old and New Testaments, London 1966.
 J. Juričič, *Postila* (JPo), Ljubljana 1578.
 J. Keber, *Leksikon imen*, Celje 1988.
 J. Krašovec - H. Gross - H. Reinelt, *Psalmi*, Celje 1989.
 S. Krelj *Postilla slovenska* (KPo), Regensburg 1567.
 M. Luther, *Die guantze Heilige Schrifft* (Lu.), I, II, III München 1974.
 S. Mandelkern, *Veteris Testamenti Concordantiae hebraicae atque chaldaicae*, Berlin 1925².
 M. Manhati, *Sur le sens de "min" en Ps. 4,8*, VT 20, 1970, 361-366.
 H. Megiser, *Thefaurus Polyglottus*, Francofvrti ad Marnvm, 1603.
 F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (MEW), Wien 1886.

- E. Mülhaupt, *D. Martin Luthers Psalmen - Auslegung III*, Göttingen 1965.
- K. Nitsch, *Słownik staropolski II*, Warszawa 1953.
- F. Palazzi, *Novissimo Dizionario della Lingua Italiana*. Milano 1957, 800.
- O. Pianigiani, *Vocabolario etimologico della lingua italiana (VELI)*, Genova 1991.
- M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, Ljubljana, 1894-95.
- F. Premk, *Korenine slovenskih Psalmov (PK)*, Ljubljana 1992.
- J. Rajhman, *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*, Ljubljana 1977.
- A. Rosenberg, *Odkrivajmo simbole*, Celje 1987.
- Russko-evrejskiy (jidiš) slovar (RES)*, Moskva 1989.
- P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, II (EH), I Zagreb 1971, III Zagreb 1973, IV Zagreb 1974.
- Sarajevska Hagada*, Izdal E. Verber (Werber). Beograd-Sarajevo 1983.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)* I. Ljubljana 1970, II. Ljubljana 1975, V. Ljubljana 1991.
- Slovar' russkogo jazyka XI-XVII vv.* I, Moskva 1975.
- Słownik polszczyzny XVI wieku* I, Wrocław - Warszawa - Kraków.
- I. I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka (MS)* II, II Sanktpeterburg 1895.
- J. Stabej, *Iz zgodovine slovenskega besedja*, JiS 13/8. 1967/68. 240-243.
- J. Stabej, *Wörterverzeichnis der Sprachbemerkungen und des Registers in der Biblia Dalmatins 1584*, München 1976.
- Sveto pismo Starega in Novega zakona (BIB)*, Ljubljana 1914.
- Sveto pismo Stare zaveze* I, II, III, IV. (Slavič [Sl.]), Maribor 1958-1960.
- Sveto pismo stare in nove zaveze*, Ljubljana 1974.
- J. Strong, *The Exhaustive Concordance of the Bible*, USA, 1894¹.
- C. Suarès *Le sepher Yetsira. Le livre de la structuration*, Genève 1968.
- Sveto pismo Nove zaveze*, Ljubljana 1984.
- J. Štajnberg, *Milon Hatanak*, Tel Aviv 1977, 15.
- Tehillim - Psalms V*, A new translation with a commentary anthologized from talmudic, midrashic and rabbinic texts. Copyright MP, Jerusalem 1983.
- R. Tournay, *Les Psaumes*, Paris 1964.
- P. Trubar *Ta Pèrvi Deil Tiga Noviga Testamenta*, Tübingen 1557-1558.
- P. Trubar *Ta Drugi Deil Tiga Noviga Testamenta*, Tübingen 1560.
- P. Trubar *Ta Celi Psalter Daidou (TPs)*, Tübingen 1566.
- P. Trubar *Noviga Testamenta pusledni dejl (TT 1577)*, Tübingen 1977.
- P. Trubar *Ta Celi Novi Testament (TT)*, Tübingen 1582.
- S. Večko, *Pomen pojmov "emet" in "emūnāh" v knjigi Psalmov*, BV 41/4, 1981, 27-55.

- S. Večko, *Božja in človeška zvestoba v hebrejski Bibliji*. Inavguralna disertacija. Ljubljana 1986.
- M. Weiss, *The Bible from within, The Method of Total Interpretation*, Jerusalem 1984.
- F. Wiesthaler, *Latinsko-slovenski veliki slovar*, Ljubljana 1923.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) I-V, Ljubljana 1970-1991.

Zusammenfassung
DAS **MANA**, DAS BROT DES LEBENS

Wie diese Erörterung anhand des Internationalismus *mana*, der im Wortschatz der slowenischen Schriftsteller des 16. Jhs: P. Trubars, J. Dalmatins, S. Kreljs und J. Juričičs zwei Dubletten *Man* und *Mana* erweist und wie er in ihren Schriften durch viele Paraphrasen und Definitionen semantisch bestimmt wird, bemüht sie sich anhand der sprachlichen und der kulturhistorischen Beweise dem Wesen seiner Symbolik, der sprachhistorischen Entwicklung und Etymologie nahezukommen und seine semantischen Eigenschaften im Hebräischen, das diesen Biblizismus in viele Sprachen vermittelte, zu untersuchen. Die üblichsten bisherigen Etymologien des Wortes werden kritisch überprüft und durch die Angaben, die beweisen, dass *Mana* eine uralte, einige Jahrtausende alte, vorsemitische Universalie ist, die durch das Biblischhebräische vermittelt wurde, widerlegt.